

DOI: 10.21005/pif.2020.42.E-01

**THE RECONSTRUCTION OF MONUMENTS AFTER WORLD WAR II
AND THE MODERN TENDENCIES IN THE PROCESS
OF THEIR REVALORIZATION PRESENTED USING THE EXAMPLE
OF THE POMERANIAN DUKES' CASTLE
AND THE ST. JAMES ARCH CATHEDRAL**

**ODBUDOWA ZABYTKÓW PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ A WSPÓŁCZESNE
TENDENCJE W PROCESIE ICH REWALORYZACJI NA PRZYKŁADZIE
ZAMKU KSIĄŻĄT POMORSKICH I KATEDRY ŚW. JAKUBA W SZCZECINIE**

Jakub Ignacy Gołębiewski

Phd Eng. of Architecture

Author's OCID number: 0000-0002-4314-6769

West Pomeranian University of Technology Szczecin
Faculty of Civil Engineering and Architecture
Department of History and Theory of Architecture

ABSTRACT

The article presents the process of historical reconstruction and modern revalorization of two most important Szczecin monuments: the Pommeranian Dukes' Castle and the Cathedral of St. James the Apostle. In this context, an evolution of views regarding the form in which they will be passed on to future generations is shown.

Key words: city reconstruction, conservation doctrines, protection of monuments.

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono proces historycznej odbudowy oraz współczesnej rewaloryzacji dwóch najważniejszych szczecińskich zabytków: Zamku Książąt Pomorskich oraz Katedry pw. Św. Jakuba Apostoła. W tym kontekście ukazano ewolucję poglądów dotyczących formy zachowania tych obiektów dla przyszłych pokoleń.

Słowa kluczowe: doktryny konserwatorskie, ochrona zabytków, odbudowa miast.

1. INTRODUCTION

The article focuses on the influence of ideological, political, social and economic factors on the process of reconstruction and revalorization of monuments in the context of territorial changes of national character. The 1945 incorporation of western territories into Poland was associated with the responsibility to care for the cultural heritage of the German nation. After the war, the attitude of the Polish nation towards this heritage was shaped by emotional, economic and – most of all – political and ideological factors, and the process of reconstruction of Szczecin's monuments is a reflection of that attitude. In many cases, the decision to rebuild individual buildings was conditioned by the opportunity to highlight the association of western territories with the Polish state. The current revalorization efforts point to the change in the attitude towards the German cultural heritage and are partially a revision of the solutions accepted during the reconstruction before 1989. They are characterized by the resignation from the modern forms introduced during reconstruction and by the return to pre-war neo-historical forms. In the context of the transformations, the individual provisions of the conservation doctrine concerning the value of the authenticity of the monuments were questioned, focusing also on the ability to differentiate the original fragments of a structure from their duplicate, or to differentiate the fragments that are the result of historicizing. The aim of the article is to point out the currently dominating tendencies in the process of the revalorization of monuments in Szczecin and to reflect on the form in which the multinational heritage of Szczecin's territories is transferred to subsequent generations.

2. THE GENERAL OUTLINE OF THE RECONSTRUCTION PROCESS

The reconstruction of the cities of West Pomerania and Szczecin's monuments proceeded differently than in other regions of Poland. The attitude towards the preservation of German cultural heritage was cold when native Polish territories were dominated by the conservation doctrine of professor Jan Zachwatowicz regarding the restitution of cultural heritage lost during the war in the area of "reclaimed territories". The "spirit" of national German architecture in the form of neo-Romanesque, neo-Gothic and neoclassical structures – widely represented in the 19th century projects – was alien to the new residents. These were not the only factors that had to have an influence on the extent and form of the reconstruction of Szczecin's monuments. The directly associated political and economic factors were also an important element in decision making, whether to begin the reconstruction of individual structures, or entire districts. Destroyed and severely damaged 19th century structures were not reconstructed and the remaining fragments were demolished. The geopolitical conditions also supported this situation. The uncertainty of the government to maintain Polish authority over far west territories contributed to the reduced speed and extent of reconstruction in the first post-war years.

As a result of the abovementioned situation, the extent of the construction efforts in Szczecin was significantly limited in comparison to other cities, such as Warsaw, Poznań or Gdańsk. In the post-war period in Szczecin, during the process of valorization, only 18 most important structures from the Old City were selected for reconstruction – the heritage of Middle Ages and Modernity. Following Gwiazdowska: *On the one hand, those conducting the valorization of monuments were aware of their importance. On the other hand, it was impossible not to notice their national aspect. Therefore, in the argumentation to preserve the structures, the emphasis was put on the Slavic roots of the city and on the return to its earliest history* (Gwiazdowska, 2016, p. 186). The search for Slavic identity, so also for the elements of Polish culture in the monuments, had an influence not only on the decision to begin reconstruction, but also on the form of reconstruction. In this context, particular attention should be paid to the example of the Pomeranian Dukes' Castle and the Cathedral of St. James. The significance of these structures in the history of the city, the high esthetic values and the severe damage they suffered contributed to the high interest of the conservation community and political authorities in the reconstruction efforts.

3. THE RECONSTRUCTION OF THE POMERANIAN DUKES' CASTLE

The Pomeranian Dukes' Castle achieved its most representative form as a result of the reshaping efforts from the second half of the 16th century initiated by Barnim IX and continued by John Frederick. After Prussia took over Szczecin, the castle was reshaped in order to change its previous form as a duke's residence. The first changes to the northern wing were conducted in 1722 and the area was thoroughly reshaped in the years 1872-74¹. In the 19th century, another storey was constructed above the north wing with the simultaneous addition of a corner polygonal tower on the north-east side as well as a loggia in the north. The cloisters on the side of the courtyard were also deconstructed. The castle remained in this form until the war, during which it was severely damaged by Allied air strikes of August 17, 1944. The only elements that remained intact were the tower bodies, the perimeter walls of the castle wings, the ceilings of cellars and parts of vaults of the ground floor.

3.1. Post-war reconstruction

The reconstruction of the former ducal headquarters was a priority for state and conservation authorities. Henryk Dziurla, who was the voivodeship conservator of monuments in the years 1952-1959, said: *it is understandable that the reconstruction of the ducal castle – which was destroyed during WWII, dominated the old town area of Szczecin and belonged to the Griffin dynasty who were the Slavic rulers of Pomerania – achieved the highest and symbolic status of our entire conservation efforts* (Dziurla, 2008, p. 75). In his statement, Dziurla referred to the Slavic origin of the Griffin dynasty, which particularly necessitated the care of their material heritage. In the post-war period, the subject was raised multiple times and had a decisive influence on the form of reconstruction, referring to the times when the dynasty ruled over the castle. At that time, the early renaissance and late gothic forms were considered by the conservation community as the most proper for the process of reconstruction. Proper maintenance, necessary deconstructions and protective activities preceded construction efforts. Simultaneously, the first design concepts of castle reconstruction were prepared, and archeological studies (1948-54) and works focusing on iconographic and cartographic queries were also conducted.

At the beginning of the 1950s, the form of reconstruction of Szczecin's castle and its future purpose were the subject of numerous analyses and discussions. Controversies resulted from such aspects as the idea of reconstruction of the south wing using neo-Gothic forms. This issue was already discussed earlier in the conservation community² as the topic was raised by the Main Urban and Architectural Commission (Główna Komisja Urbanistyczno-Architektoniczna), which had a critical approach to the subject. Eventually, the commission accepted the project in 1955, and in 1957 the functional program was ready – the plan was to create the Voivodeship Culture Center with an entertainment hall. In 1958, the Presidium of the Voivodeship National Council made the decision to begin the reconstruction of the most preserved north wing. The plan was to create a concert hall inside the former castle chapel, while the rest of the area would serve as exhibition halls for temporary exhibitions and would include a cafe. Inside, vaults supported by pillars were reconstructed, creating an overall neutral, modern image. The design was created in the Szczecin's PP PKZ office under the leadership of professor Stanisław Latour and the implementation of the investment began the same year. With the beginning of the construction efforts, there were discussions about the role of the other castle wings – the south, west and mintage wing. Eventually, in 1973, a decision was made to create a music theatre together with necessary facilities in the most representative south wing. The same year, Jan Joachim Zeuner's drawings of 1673 were discovered in the Swedish archives, showing the castle in late-Gothic and early-Renaissance forms. It was an invaluable iconographic material which, together with the drawings of M. Merian and the conducted architectural studies, served as a solid foundation for the recreation of the original shape of the south wing.

¹At the time, in this part of the castle, judicial and archival functions were introduced. The place featured a three-track system with three floors and a built-up fourth floor, intended as storage for works of art.

²During deliberations on the form of reconstruction of the south wing, conservators rejected both the return to the pre-war form, as well as the introduction of a modern one, which was supposed to be a simplified interpretation of historical forms. Eventually, the reconstruction of the wing was based on its form from the 16th century.

On the basis of the aforementioned discovery, the idea of neo-Gothic style sumptuous peaks of the south wing was replaced by as faithful reconstruction as possible.

However, the problem of the form of a connector between the south wing and the west wing still remained, as there was no such connector at any time in the past. In his concept of 1968, Professor Latour gave this section a neo-Renaissance form, which was criticized by Zbigniew Radacki who claimed that, following the provisions of the Venice Charter, the new cubature should definitely have a modern form. As part of the 1970s design efforts, an internal competition for the form of the designed connector was carried out, which was won by Henryk Kopeć³. The simple cubic shape had a unified elevation made of openwork fittings, forming a modern theme in the "historical" architecture of the south wing. The new project evolved in later years as a result of the decisions made together with the Main Conservation Commission. Following its concepts, a more neutral form was realized, one that was based on an alternating pattern of simple vertical stripes. The reconstruction of the south wing was finished along with the entire castle in 1978. Two years earlier, the mintage wing was completed, shaped in its historical form of early Baroque. The interiors were assigned as office space.

As a result of the reconstruction process, the castle achieved a unified external form that was based on the image of a ducal castle known from the illustrations of Merian and Zeuner. To achieve the expected results, the reconstruction efforts were mainly based on the purity of style doctrine. The work began with the removal of secondary layers and of the effects of reconstruction conducted by the authorities of Prussia and Germany. Subsequently, the building's image was restored to the one that could be viewed as originating from its most glorious time. However, it is important to point out the fact that the castle recovered this image after over 200 years of remaining in a different form. The determination of the authorities, conservators and architects of that time to restore the structure to such an old form resulted from the drive to create a spatial symbol of the rooting of Polish culture in an alien, post-German city. In the words of professor Latour: *its architecture represents clear qualities of its native late-Gothic and early-Renaissance West Pomeranian architecture as well as Polish architecture of early and mature Renaissance, which indicated the influence of the Polish court and artistic communities* (Latour, 2008, p. 66). Without exploring historical disputes regarding the provenance of the architectural decoration, it has to be accepted that the definitive withdrawal from the pre-war form of the castle was a spatial manifestation of the expulsion of the German cultural heritage and its replacement by Polish heritage, with which the new residents could identify.

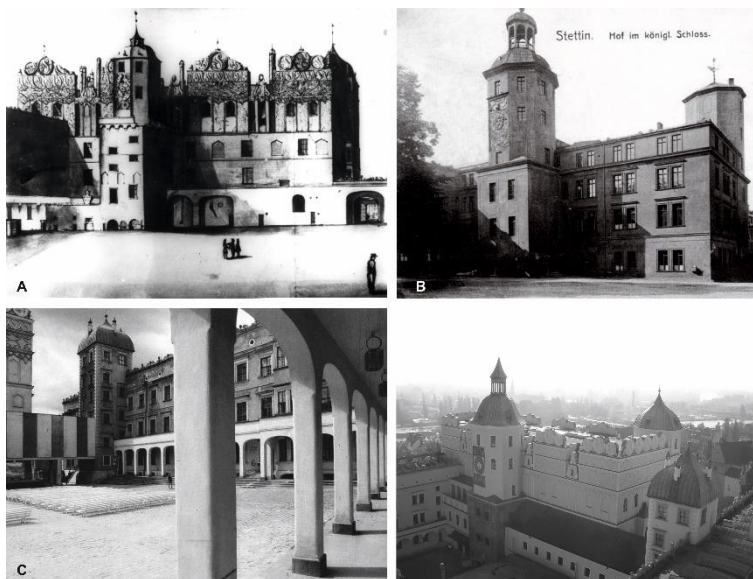
However, this historical narration was not used in interior design. In this context, it is particularly worth to highlight the interiors of the best preserved north wing. There, construction elements such as the pillars and vaults were reconstructed in their historical forms, but the whole structure received a neutral, simple character, manifesting its modern origin. For this endeavor, high quality materials were used, such as marble and sandstone. An interesting detail was introduced in the form of numerous elements created through metalwork. As a result, it was possible to achieve the majestic character of these interiors without the literal reconstruction of the architecture of a ducal residence.

It is also worth to highlight the form of the connector that was designed as a result of the needs of the Music Theatre. Because this element did not exist at any time before, it was given a modern character, clearly distinguishing it from historical forms. Following the doctrine of the Venice Charter, this element, which was introduced in modern times, should not mimic or imitate history. Unfortunately, the interesting solution of the connector's form which was presented in a concept, was eventually implemented in a simplified manner, which was negatively received by the society and which strongly contrasted with the richly decorated north elevation of the south wing. This situation was the reason for the reshaping of the connector during a complex renovation of the castle's elevations in 2006. The completed design, which was created by S. Kiersnowski and S. Latour, was, in fact, a return to the concept presented by the professor in 1968. The historicizing form eventually erased the border between the reconstruction of the existing part of the wing and the added modern fragment.

³ More on the topic can be found in the work by Nekanda Trepka J., p. 101.

Fig. 1. A. Drawing by Jan Joachim Zeuner from 1673. Source: fotopolska.eu; B. interwar period. Source: fotopolska.eu; C. castle after reconstruction, on the left the form of the modern connector is visible. Source: fotopolska.eu; D. current form of the south wing. Source: autor.

Ryc. 1. A. Rysunek Jana Joachima Zeunera z 1673 r. Źródło: fotopolska.eu; B. okres międzywojenny. Źródło: fotopolska.eu; C. zamek po ukończeniu odbudowy, z lewej strony widoczna forma współczesnego łącznika. Źródło: fotopolska.eu; D. obecna forma skrzydła południowego. Źródło: autor.

3.1. Modern transformations

After the renovation of the elevation and the transformation of the Opera connector in 2006, the Opera House was transformed in the years 2012-2015 together with the transformation of the oldest, north wing in 2014-2015. In the case of the transformation of the opera stage, a new modern interior arrangement was designed (MXL4 Architekci), which replaced the one from 1970s and 1980s⁴. However, for the renovation of the interiors of the north wing, a historicizing creation was decided upon, one that aimed to restore this part of the castle to the spirit of a ducal residence. The endeavor was based on the work by Janina Kochanowska, entitled “The assumptions for the modernization of the North Wing of the Pomeranian Dukes’ Castle in Szczecin on the basis of historical and iconographic premises” („Założenia do modernizacji Skrzydła Północnego Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie na podstawie historycznych i ikonograficznych przesłanek”). Several changes were introduced to the interiors during work. 20th century neostyle polychromes were reconstructed in the concert hall and the stone floor was replaced by ceramic cladding, imitating bricks. Intense color schemes were introduced in exhibition halls, referring to the Renaissance style. The floors were also replaced by ceramic tiles. Neostyle furniture was introduced to the interiors as well as stylized doors manufactured using machine techniques. As part of the renovation, functional transformations to the cellars and ground floor were made, and passenger elevator was installed servicing the observation terrace on the roof. As a result of this transformation, the glass pavilion of the elevator located on the terrace became visible from the outside.

Though the abovementioned changes received approval from the Voivodeship Monument Conservator, they became the subject of a heated debate in conservation and architecture communities regarding their appropriateness and final effect. Radosław Walkiewicz widely criticized the quality of the conducted work, the materials that were used and, most of all, the historical premises for the works, stating that the efforts are evidence of *archaic conservation ideology* and that they move towards creating a pseudo historical form (Walkiewicz, 2016, p. 119-124). However, the conducted restoration efforts conform to the intentions of the investor. For the authorities of the castle, the transformation was supposed to be, most of all, an opportunity to increase the structure’s appeal to tourists, which was presented as a former ducal residence. Unfortunately, the historicizing creation, which could fool an unprepared audience regarding the authenticity of its design, erased the concept that accompanied the post-war reconstruction of the castle. With the transformation of the

⁴ An exception in the modern interior design is the recreation of the historical form of the wooden ceiling in the ground floor chamber of the south wing.

Opera and the north wing, stylistic consistency of the castle interiors – a value itself – was also lost. In this context, questions arise regarding the correctness of the conducted evaluation of the authentic heritage of Polish conservation thought of the post-war period, which had to give way to the heritage of the times of the Griffin dynasty, the appearance of which we cannot be entirely certain.

4. THE RECONSTRUCTION OF THE CATHEDRAL OF ST. JAMES THE APOSTLE

4.1. Post-war reconstruction

The most important of Szczecin's temples was also badly damaged as a result of Allied air strikes during WWII. The ceilings, pillars, the north wall of the nave's body and the tented roof collapsed. All that remained from the destruction were the church's presbytery and the invaluable south wall of the body. The reconstruction of the cathedral proceeded differently from the reconstruction of the castle. Though conservation communities had no doubts regarding the necessity of reconstructing this valuable monument, political communities, which were in opposition to the Catholic Church, did not support the swift implementation of the idea. For years, authorities had been exploring the possibility of a different use of the reconstructed cathedral, taking into consideration the function of a museum or a concert hall. Eventually, in 1971, a decision was made to transfer the ruined building to the Catholic Church. During the debates of that time, the problem of the form of reconstruction of the nave's body remained unsolved. A number of ideas were put forward, recommending a modern form for this part of the building with the simultaneous renovation of the remaining fragments. Though these postulates conformed to the conservation tendencies of that time, they seemed questionable when considering the respect to the integrity of the monument. Professor Jan Zachwatowicz asked: *what is more important: a monument, or a new form? what to prefer: modern or historical elements? When discussing this issue I would like to express my opinion that a new creation should not be dominant in relation to the whole* (Rutyna, 2008, p.142). A similar opinion was expressed earlier by Professor Chmarzyński who stated that the cathedral should be reconstructed in its historical form, with the exception of the north wall. Before the war, this wall had already been reconstructed in the neo-Gothic style and there was no clear information on its original form from the Middle Ages.

Eventually, after analyzing the topic with the Ministry of Culture and Arts, the reconstruction of the cathedral began on the basis of the concept by professor Stanisław Latour and professor Adam M. Szymiski. As pointed out by Halina Rutyna, the realization project covered the restoration of the presbytery part, the reconstruction of the nave and the tower body (Rutyna, 2008, p. 143-149). Reconstruction efforts were conducted expeditiously in the years 1971-1974. The north wall was reconstructed in a modern form, but using low quality building materials. Instead of the ceramic brick that was recommended by conservation supervision, painted cement brick was used to cut costs. As a result, the north wall was negatively received by the society.

4.2. Modern transformations

At the beginning of the 21st century, the influx of European funds made it possible to conduct renovations and reconstructions. The works featured the cleaning of the entire historical elevation and the tower as well as the renovation of the building's interiors. The most visible results of these efforts included the construction of new pipe organs in the west matroneum. However, the most important endeavor was the reconstruction of the tented roof of the castle tower. Many residents of Szczecin anticipated the completion of this investment with excitement. The restoration of the cathedral's "spire" with the height similar to that of the pre-war period could be compared to the restoration of the due dignity of this church and its significance in the city's panorama. This was the highest point in the reconstruction efforts of the cathedral and one that was necessary.

The drawings by professor Stanisław Latour served as the foundation for the completed form of the tented roof. On the basis of the drawings, an original concept was developed by Phd arch. Maciej Płotkowiak and Phd eng. Stefan Nowaczyk, the latter was responsible for the construction project. The spire assumed the shape that referred to the one present in medieval illustrations while simultaneously adding elements that were definitely modern, in the form of glass wedges. The introduc-

tion of glass resulted from functional reasons because the main observation terrace was designed at the base. Therefore, the designers resigned from the recreation of a very faithful, pre-war form of the tented roof, one that would not conform to the modern functional requirements and the structural safety of the tower. The completed tented roof, which in terms of size was related to the spire that was destroyed during the war, became a new quality for the monument.

After the thorough renovation, the reconstruction of the tented roof and the baroque ridge turret between the body and the presbytery, the only element that resisted modern intervention was the north wall of the body. The impression of disharmony between the renovated fragments of the building and the subject elevation, whose technical and aesthetic condition continued to deteriorate, was becoming increasingly visible. The transformation of the north wall began in 2018, after funding was received from the Regional Operational Program. The design was prepared by arch. Sławomir Kiersnowski and referred to the pre-war, neo-Gothic form of the wall, designed by Oskar Hossfeld in 1894. According to the architect of the transformation, the process is a return to the most attractive form of this part of the building known from historical sources.

In this case, we can also talk about the negation of the solutions introduced in the post-war period in order to restore the structure to the state from before its destruction. Similarly to the case of the castle, a decision was made that the restoration of the stylistic unity of the building was paramount compared to the differentiation between authentic and secondary elements. Therefore, the conservators' views formulated in the times of post-war reconstruction were questioned in relation to the necessity of introducing a modern character to this part of the building.

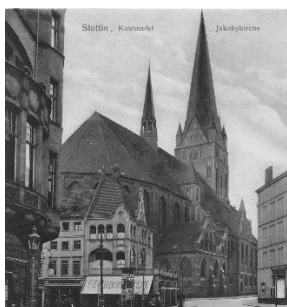

Fig. 2. Cathedral before 1939. Source: fotopolska.eu
Ryc. 2. Katedra przed 1939 rokiem Źródło: fotopolska.eu

Fig. 3. The cathedral after the reconstruction of the helmet in 2008. Source: author.
Ryc. 3. Katedra po odbudowie hełmu w 2008 roku. Źródło: autor.

Fig. 4. Regotization of the northern facade - 2018. Source: author.
Ryc. 4. Regotyżacja ściany północnej – 2018 r. Źródło: autor.

5. CONCLUSIONS

The two examples of post-war reconstruction and modern transformation of monuments show the complicated story of the historical heritage of western territories. When analyzing the period of post-war reconstruction, it is not difficult to notice a tendency to negate Prussian and German architectural qualities of the ruined monuments. That time is dominated by the search for forms of Polish origin and the attempts to incorporate them into the landscape of a “foreign” city. With the strengthening of the Polish state in western territories, this ideological factor seems to become weaker. During the construction of the Opera connector at the Pomeranian Dukes’ Castle and during the reconstruction of the north wall of the nave body of the cathedral, in accordance with the accepted conservation doctrine, modern forms were introduced that do not mimic history.

Another significant change happened in the times of the Third Polish Republic, when the attitude towards the German heritage of these territories began to change. This phenomenon should be analyzed in a broader context, taking into consideration the process of Polish-German reconciliation and the processes of European integration. As a result of these changes, the once alien German heritage became the common heritage of the multicultural and multinational

territories of this side of Pomerania. In this context, there is no surprise in the return to the pre-war form of the interior of the castle chapel or to the neo-Gothic form of the north wall of the cathedral. The process is also visible in the renovation efforts of other Szczecin monuments. The revealed German polychromes and signs are preserved, becoming the silent witnesses of the history of these territories⁵. In this case, the artistic and aesthetic factors play the most important role.

However, more complications occur when interfering with the form of the monument. There is a necessity to evaluate the achievements of the pre-war generations of the city's residents, as well as the achievements of post-war reconstruction. The national factor also seems to become weaker in this case. No clear answer to the issue of the heritage of post-war reconstruction can be found in doctrine documents, whose provisions are interpreted on the basis of the individual views of the decision makers. The top priority seems to be the willingness to establish the most attractive form of the monument in social awareness and the necessity to adjust monuments to the changing requirements of the users as well as the modern functional standards. The restoration of pre-war fragments coincides with the addition of modern elements, imitating historical forms, forming an increasingly complex image for the public.

ODBUDOWA ZABYTKÓW PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ A WSPÓŁCZESNE TENDENCJE W PROCESIE ICH REWALORYZACJI NA PRZYKŁADZIE ZAMKU KSIĄŻĄT POMORSKICH I KATEDRY ŚW. JAKUBA W SZCZECINIE

1. WPROWADZENIE

Przedstawiony w artykule problem badawczy dotyczy wpływu czynników ideologicznych, politycznych, społecznych i ekonomicznych na proces odbudowy i rewaloryzacji zabytków, w kontekście zmian terytorialnych o charakterze narodowościowym. Włączenie po roku 1945 do Polski ziem zachodnich oznaczało przejęcie odpowiedzialności za ocalałe zasoby dziedzictwa kulturowego narodu niemieckiego. Po wojnie stosunek narodu polskiego względem tego dziedzictwa warunkowany był przez czynniki o charakterze emocjonalnym i ekonomicznym, a nade wszystko politycznym i ideologicznym. Proces odbudowy ze zniszczeń wojennych szczecińskich zabytków w stopniu istotnym stanowi ich odzwierciedlenie. Decyzja o odbudowie poszczególnych obiektów w wielu przypadkach warunkowana była możliwością podkreślenia poprzez ten akt związku ziem zachodnich z państwowością polską. Obecnie prowadzone prace rewaloryzacyjne wskazują na zmianę stosunku względem niemieckiego dziedzictwa kulturowego i stanowią częściową rewizję rozwiązań podjętych w trakcie odbudowy przed rokiem 1989. Charakteryzuje je rezygnacja z wprowadzonych w trakcie odbudowy form współczesnych, oraz powrót do przedwojennych form neohistorycznych. W kontekście przedmiotowych przekształceń podważone zostały także poszczególne zapisy doktryny konserwatorskiej odnoszące się do wartości autentyczności substancji zabytkowej, możliwości odróżnienia oryginalnych fragmentów obiektu od ich kopii, bądź rozpoznania fragmentów będących wynikiem historyzującej kreacji. Celem artykułu jest więc wskazanie dominujących współcześnie tendencji w procesie rewaloryzacji obiektów zabytkowych w Szczecinie i refleksja nad formą w jakiej wielonarodowe dziedzictwo ziemi szczecińskiej zostanie przekazane następnym pokoleniom.

⁵ Examples of such activity are the renovation efforts conducted in the former Szczecin District Building, the site of the Voivodeship Police Department or the former Palace of the Pomeranian Land Owners.

2. OGÓLNY ZARYS PROCESU ODBUDOWY

Odbudowa miast Pomorza Zachodniego i szczecińskich zabytków przebiegała w sposób odmienny niż w innych regionach Polski. Kiedy na obszarze rdzennych ziem polskich dominowała doktryna konserwatorska Profesora Jana Zachwatowicza, dotycząca restytucji utraconego w trakcie wojny dziedzictwa kulturowego, na obszarze tzw. „ziem odzyskanych” do zniszczonego, niemieckiego dziedzictwa kulturowego podchodzono z rezerwą. „Duch” niemieckiej architektury narodowej w postaci budowli neoromańskich, neogotyckich i neoklasycystycznych, szeroko reprezentowany w realizacjach XIX - wiecznych obcy był dla nowo przybyłych osiedleńców. Czynniki te choć nie jako jedyne musiały mieć wpływ na zakres i formę odbudowy szczecińskich zabytków. Bezpośrednio z nimi związane czynniki polityczne i ekonomiczne również decydowały o podjęciu, bądź zaniechaniu odbudowy poszczególnych obiektów, a wręcz całych dzielnic. Zniszczone i mocno uszkodzone obiekty XIX-wieczne nie podlegały rekonstrukcji, w wyniku czego ich ocalałe fragmenty wyburzano. Sytuacji tej sprzyjały również okoliczności geopolityczne. Niepewność władz względem utrzymania polskiej państwowości na kresach zachodnich przyczyniła się negatywnie do zakresu i tempa odbudowy w pierwszych latach powojennych.

W efekcie powyższej sytuacji zakres akcji budowlanej w Szczecinie był znacząco ograniczony względem innych ośrodków, tj. Warszawy, Poznania, czy Gdańska. W Szczecinie w latach powojennych dokonano waloryzacji wedle której do odbudowy wyznaczono jedynie osiemnaście najważniejszych obiektów z obszaru Starego Miasta, będących świadectwem epok średniowiecznej i nowożytnej. Jak pisze Małgorzata Gwiazdowska: *Z jednej strony dokonujący waloryzacji zabytków mieli świadomość ich wartości, z drugiej strony nie sposób było nie zauważyć ich aspektu narodowościowego. Starano się więc w argumentacji za zachowaniem budowli akcentować fakt słowiańskich korzeni miasta i powrotu do jego najwcześniejszej historii.* (Gwiazdowska, 2016, s. 186) Poszukiwanie słowiańskości, a więc również pierwiastków kultury polskiej w przedmiotowych zabytkach miało nie tylko wpływ na podjęcie decyzji o odbudowie, ale również na samą formę rekonstrukcji. Na szczególną uwagę w tym kontekście zasługuje przykład Zamku Książąt Pomorskich oraz Bazyliki Archikatedralnej p.w. Św. Jakuba Apostoła. Znaczenie tych obiektów w historii miasta, reprezentowane wysokie wartości estetyczne oraz istotny stopień zniszczenia, sprawiły, że proces ich odbudowy budził największe zainteresowanie środowiska konserwatorskiego oraz władz politycznych.

3. ODBUDOWA ZAMKU KSIĄŻĄT POMORSKICH

Zamek Książąt Pomorskich swoją najbardziej reprezentacyjną formę uzyskał w wyniku przebudowy z II połowy XVI stulecia zainicjowanej przez ks. Barnima XI oraz kontynuowanej przez ks. Jana Fryderyka. Po przejęciu Szczecina przez Prusy zamek przebudowano w celu zatarcia jego pierwotnej formy jako książęcej rezydencji. Pierwszych przekształceń w skrzydle północnym dokonano w 1722 r., gruntownie przebudowując je w latach 1872-74⁶. W XIX nadbudowano również kondygnację nad skrzydłem północnym, dostawiając jednocześnie do korpusu narożną, wieloboczną wieżę od strony północno-wschodniej oraz loggię od strony północnej. Rozebrano również krużganki od strony dziedzińca. W takiej formie do wybuchu wojny w trakcie której został dotkliwie zniszczony podczas alianckich nalotów 17 sierpnia 1944 r. W obiekcie zachowały się jedynie korpusy wież oraz ściany obwodowe skrzydeł, a także sklepienia piwnic i część sklepień parteru.

3.1. Powojenna odbudowa

Odbudowa dawnej siedziby książęcej stanowiła priorytet dla władz państwowych oraz konserwatorskich. Jak wspomina Henryk Dziurla - wojewódzki konserwator zabytków w latach 1952-1959: *zrozumiałym jest iż odbudowa zniszczonego w czasie wojny i dominującego w staromiejskiej przestrzeni Szczecina książęcego zamku Gryfitów – słowiańskich władców na Pomorzu – urastała do rangi symbolu całej naszej działalności konserwatorskiej* (Dziurla, 2008, s. 75). W swojej wypowiedzi Dziurla powołał się na słowiański rodowód Gryfitów, który w sposób szczególny obliuguje do

⁶ Wówczas w tej części zamku wprowadzono funkcję sądowniczą i archiwum oraz układ trójtraktowy z trzema kondygnacjami i nadbudowaną czwartą kondygnacją, przeznaczoną na magazyn zbiorów dzieł sztuki.

opieki nad ich materialnym dziedzictwem. W okresie powojennym kwestia ta była wielokrotnie podnoszona i miała decydujący wpływ na formę odbudowy, nawiązującą do czasów, w którym to Gryfici władali zamkiem. Formy wczesnorenesansowe i późnogotyckie zostały wówczas uznane przez środowisko konserwatorskie za najważniejsze w procesie odbudowy. Działania budowlane poprzedziły prace inwentaryzacyjne, niezbędne rozbiórki oraz prace zabezpieczające. Równolegle opracowywano również pierwsze koncepcje projektowe odbudowy zamku i prowadzono badania archeologiczne (1948-54) oraz prace studialne, obejmujące kwerendę ikonograficzno-kartograficzną.

Na początku lat 50. forma odbudowy szczecińskiego zamku oraz jego przyszłe przeznaczenie były przedmiotem wielu analiz i dyskusji. Kontrowersje budziła m.in. koncepcja odbudowy skrzydła południowego w formach neogotyckich. Kwestia ta dyskutowana już wcześniej w środowisku konserwatorskim⁷ została wówczas podniesiona przez Główną Komisję Urbanistyczno-Architektoniczną, która wyraziła swoje krytyczne zdanie na ten temat. Ostatecznie GKUA zaakceptowała projekt w 1955 r. a w 1957 r. gotowy był program użytkowy, który przewidywał utworzenie w zamku Wojewódzkiego Ośrodka Kultury wraz z salą widowiskową. W 1958 r. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej podjęło decyzję o przystąpieniu do odbudowy najlepiej zachowanego skrzydła północnego. Zamierzano w nim ulokować salę koncertową w dawnej kaplicy zamkowej, a w pozostałej części sale ekspozycyjne na wystawy czasowe wraz z kawiarnią. We wnętrzach zrekonstruowano wsparte na filarach sklepienia, nadając całości neutralny, współczesny charakter. Projekt powstał w szczecińskiej pracowni PP PKZ pod kierownictwem Profesora Stanisława Latoura i w tym samym roku rozpoczęła się realizacja inwestycji. Wraz z rozpoczęciem prac budowlanych dyskutowano na temat przeznaczenia pozostałych skrzydeł zamku – południowego, zachodniego oraz menniczego. Ostatecznie w 1973 zdecydowano o umieszczeniu w najbardziej reprezentacyjnym skrzydle południowym siedziby teatru muzycznego wraz z niezbędnym zapleczem w skrzydle zachodnim. W tym samym roku w szwedzkich archiwach odnaleziono również rysunki Jana Joachima Zeunera z 1673 r., przedstawiające zamek w późnogotyckich i wczesnorenesansowych formach. Był to bezcenny materiał ikonograficzny, który w porównaniu z rycinami autorstwa M. Meriana i wykonanymi badaniami architektonicznymi stanowił rzetelną podstawę dla odtworzenia oryginalnego wyglądu skrzydła południowego. Na podstawie powyższego odkrycia zrezygnowano z neogotyckiej stylizacji wystawnych szczytów skrzydła południowego na rzecz możliwie wiernej ich rekonstrukcji.

Nierozwiązanym problemem pozostawała jednak forma projektowanego łącznika pomiędzy skrzydłem południowym oraz zachodnim, który w przeszłości nigdy nie istniał. W swojej koncepcji z 1968 r. Profesor Latour nadał tej części formę neorenesansową, co spotkało się z krytyką Zbigniewa Radackiego. Uważał on iż w myśl zapisów Karty Weneckiej z 1964 r. nowa kubatura powinna posiadać formę zdecydowanie współczesną. W ramach prowadzonych w latach 70. prac projektowych przeprowadzono wewnętrzny konkurs na formę projektowanego łącznika, w którym zwyciężyła koncepcja Henryka Kopcia⁸. Prosta kubiczna bryła posiadała jednolitą elewację z ażurowych kształtek, stanowiącą współczesny akcent na tle „historycznej” architektury skrzydła południowego. Wyłoniony projekt w kolejnych latach ewoluował w wyniku przeprowadzonych uzgodnień z Główną Komisją Konserwatorską. Zgodnie z jej uwagami zrealizowana została bardziej neutralna forma, opierająca się na naprzemiennym rytmie prostych pionowych pasów. Odbudowę skrzydła południowego, a wraz z nim całego zamku, ukończono w 1978 r. Dwa lata wcześniej zakończono prace przy skrzydle mennicznym, któremu nadano historyczną formę skromnego baroku, wnętrza przeznaczając na funkcję biurową.

W wyniku procesu odbudowy zamek zyskał spójną formę zewnętrzną, wzorowaną na wizerunku książęcej budowli, znanym z rycin Meriana i Zeunera. Aby uzyskać oczekiwany efekt przy odbudowie kierowano się przede wszystkim doktryną puryzmu stylowego. Prace rozpoczęto od usunięcia wtórnych nawarstwień i efektów przebudowy dokonanej przez władze pruskie, oraz niemieckie. Następnie odtworzono wygląd budowli z okresu, który bez wątpienia uznać można jako czas jej

⁷ W trakcie rozważań nad formą odbudowy skrzydła południowego odrzucono zarówno powrót do formy przedwojennej, jak i wprowadzenie formy współczesnej, stanowiącej uproszczoną interpretację form historycznych, rekomendując ostatecznie odtworzenie skrzydła w formie z XVI w.

⁸ Więcej na ten temat pisze Nekanda Trepka J., s. 101.

największej świetności. Należy jednak zwrócić uwagę, że zamek odzyskał ów wizerunek po ponad dwustu latach trwania w odmiennym kształcie. Determinacja ówczesnych władz oraz konserwatorów i architektów do przywrócenia budowli tak odległej w czasie formy wynikała, z chęci stworzenia w obcym, poniemieckim mieście przestrzennego symbolu „zakorzenia” kultury polskiej. Jak dowodził Profesor Latour: *jego forma architektoniczna reprezentuje wyraźne cechy rodzimej późnogotyckiej i wczesnorenansowej architektury zachodniopomorskiej oraz polskiej architektury wczesnego i dojrzałego renesansu, wskazującej na wpływy polskiego dworu i środowisk artystycznych* (Latour, 2008, s. 66). Nie wnikając w spory historyczne, dotyczące proveniencji wystroju architektonicznego budowli, należy uznać że zdecydowane odróżnienie się od przedwojennej formy zamku stanowiło przestrzenną manifestację wyparcia niemieckiego dziedzictwa kulturowego i zastąpienia go dziedzictwem polskim, z którym mogliby się utożsamiać nowi mieszkańcy.

Z tej historycznej narracji zrezygnowano jednak w przypadku kształtowania wnętrza. Na szczególną uwagę w tym kontekście zasługują wnętrza w najlepiej zachowanym skrzydle północnym. Zrekonstruowano tam w historycznych formach elementy konstrukcyjne – filary i sklepienia, całości nadając jednak neutralny i prosty charakter, manifestujący ich współczesny rodowód. Użyto przy tym materiałów wysokiej jakości, takich jak marmur i piaskowiec, oraz wprowadzono interesujący detal w formie licznych elementów wykonanych w technice metaloplastyki. Dzięki temu, nie rekonstruując w sposób dosłowny architektury wnętrza książęcej siedziby udało się uzyskać majestatyczny charakter tych przestrzeni.

Na uwagę zasługuje także forma zaprojektowanego na potrzeby Teatru Muzycznego łącznika. Jako elementowi, który nigdy wcześniej nie istniał nadano mu formę współczesną, odróżniającą go zdecydowanie od form historycznych. Zgodnie z doktryną, sformułowaną w Karcie Weneckiej element ten, wprowadzony współcześnie, nie powinien naśladować i imitować historii. Niestety, ciekawe rozwiązanie formy łącznika, zaproponowane w koncepcji zostało ostatecznie zrealizowane w znacznie uproszczonej formie, która spotkała się z negatywnym odbiorem społecznym i w sposób jaskrawy kontrastowała z bogatym wystrojem elewacji północnej skrzydła południowego. Powyższa sytuacja stała się przyczynkiem do przebudowy łącznika w trakcie kompleksowej renowacji zamkowych elewacji w 2006 r. Zrealizowany projekt autorstwa architektów S. Kiersnowskiego i S. Latoura był de facto powrotem do koncepcji przedstawionej przez Profesora w 1968 r. Historyzująca forma zatarała ostatecznie granicę pomiędzy rekonstrukcją istniejącej części skrzydła, a dodanym fragmentem współczesnym.

3.1 Współczesne przekształcenia

Po renowacji elewacji i przebudowie łącznika Opery w 2006 r. na zamku przeprowadzono przebudowę siedziby Opery w latach 2012-15 oraz przebudowę najstarszego skrzydła północnego w latach 2014-15. W przypadku przebudowy sceny operowej zaprojektowano nową, współczesną aranżację wnętrza (MXL4 Architekci), której ustąpił wystrój pochodzący z lat 70. i 80⁹. W przypadku renowacji wnętrza skrzydła północnego zdecydowano się jednak na historyzującą kreację, zmierzającą do przywrócenia tej części zamku charakteru książęcej rezydencji. Bazowano przy tym na opracowaniu autorstwa dr Janiny Kochanowskiej pt. „Założenia do modernizacji Skrzydła Północnego Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie na podstawie historycznych i ikonograficznych przesłanek”. W ramach przeprowadzonych prac we wnętrzach wprowadzono szereg istotnych zmian. W sali koncertowej (d. kaplica) odtworzono XX-wieczne, neostylowe polichromie oraz zastąpiono kamienną posadzkę okładziną z płytek ceramicznych, imitujących cegłę. W salach ekspozycyjnych wprowadzono intensywną kolorystykę, odwołującą się do stylistyki renesansowej oraz wymieniono posadzki na ceramiczne. Do wnętrza wprowadzono neostylowe meble oraz wykonane metodami maszynowymi stylizowane drzwi. W ramach renowacji dokonano także przekształceń funkcjonalnych w obrębie piwnic i przyziemia oraz wprowadzono dźwig osobowy obsługujący wprowadzony na dachu taras widokowy. Tym samym, widocznym z zewnątrz elementem przebudowy stał się szklany pawilon windy umieszczony na tarasie.

⁹ Wyjątek we współczesnym projekcie wnętrza stanowi odtworzenie historycznej formy drewnianego stropu w sali przyziemia w skrzydle południowym.

Powyższe przekształcenia, choć uzyskały pozytywną zgodę Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków stały się przedmiotem żywej dyskusji środowisk konserwatorskich i architektonicznych co do ich zasadności i finalnego efektu. Szeroką krytykę jakości wykonanych prac, użytych materiałów, a nade wszystko historycznych przesłanek ich wykonania przeprowadził Radosław Walkiewicz pisząc iż przeprowadzone prace świadczą o *archaizmie myśli konserwatorskiej* i zmierzają do wykreowania pseudohistorycznej formy (Walkiewicz, 2016, s. 119-124). Przeprowadzone prace restauracyjne stoją jednak w zgodzie z intencjami inwestora. Dla dyrekcji zamku przebudowa miała być przede wszystkim szansą wzmocnienia turystycznej atrakcyjności obiektu, prezentowanego jako dawna książęca rezydencja. Historyzująca kreacja, mogąca wprowadzić nieprzygotowanego odbiorcę w błąd co do autentyczności wystroju jaki widzi, zatarła niestety zamysł towarzyszący powojennej odbudowie zamku. Wraz z przebudową Opery i przebudową skrzydła północnego utracona została również spójność stylistyczna aranżacji zamkowych wnętrz, będąca wartością samą w sobie. W tym kontekście pojawiają się pytania o prawidłowość przeprowadzonego wartościowania autentycznego dziedzictwa polskiej myśli konserwatorskiej z okresu powojennego, które musiało ustąpić dziedzictwu z okresu panowania dynastii Gryfitów, co do którego autentycznego wyglądu nie posiadamy pełnej wiedzy.

4. ODBUDOWA BAZYLIKI ARCHIKATEDRALNEJ P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA

4.1. Powojenna odbudowa

Najważniejsza szczecińska świątynia została również dotkliwie zniszczona w wyniku alianckich nalotów w trakcie II Wojny Światowej. Zawaleniu uległy sklepienia, filary i ściana północna korpusu nawowego oraz hełm wieży. Z wojennej pożogi ocalało prezbiterium kościoła i niezwykle cenna ściana południowa korpusu. Odbudowa katedry przebiegała w sposób odmienny niż przedstawiona wcześniej odbudowa zamku. Choć środowiska konserwatorskie nie miały wątpliwości co do konieczności podniesienia z gruzów tego wartościowego zabytku, to kręgi polityczne – wrogo nastawione wobec Kościoła Katolickiego, nie sprzyjały szybkiemu podjęciu prac. Przez lata poszukiwano dla odbudowanej katedry innego przeznaczenia niż cele kultu, rozważając wprowadzenie w świątyni funkcji muzealnej, bądź sali koncertowej. Ostatecznie w roku 1971 udało przeforsować się przywrócenie zrujnowanej budowli Kościołowi Katolickiemu. W trakcie prowadzonych wówczas dyskusji kwestią nierozstrzygniętą była forma odbudowy korpusu nawowego. Zgłoszono wówczas szereg propozycji, postulujących nadanie tej części budowli formy współczesnej, przy jednoczesnej renowacji ocalałych fragmentów. Choć postulaty te zgodne były z panującymi ówczesnie tendencjami konserwatorskimi to wydawały się dyskusyjne z uwagi na poszanowanie integralności zabytku. Profesor Jan Zachwatowicz pytał wówczas: *co jest ważniejsze: obiekt zabytkowy, czy nowa forma? Czemu dać preferencje: elementom dawnym czy nowym? Rozważając tę kwestię chciałbym wyrazić przekonanie, że nowe dzieło nie powinno stanowić dominanty w stosunku do całości* (Rutyna, 2008, s. 142). Podobną opinię prezentował już wcześniej Profesor Chmarzyński, który uważał że katedrę należy odbudować w historycznej formie jedynie z pominięciem ściany północnej. Ściana ta jeszcze przed wojną w wyniku zniszczeń została odbudowana w stylu neogotyckim, a co do jej oryginalnego wyglądu z okresu średniowiecza brak było jednoznacznych przekazów.

Ostatecznie po uzgodnieniach w Ministerstwie Kultury i Sztuki przystąpiono do odbudowy Katedry na podstawie koncepcji autorstwa Profesora Stanisława Laotura i Profesora Adama M. Szyskiego. Jak wskazuje Halina Rutyna projekt realizacyjny obejmował restaurację części prezbiterialnej, odbudowę części nawowej oraz restaurację korpusu wieżowego (Rutyna, 2008, s. 143-149). Prace przy odbudowie prowadzono w ekspresowym tempie w latach 1971-74. Ściana północna została odbudowana we współczesnej formie, jednakże przy użyciu materiałów budowlanych niskiej jakości. Zamiast rekomendowanej przez nadzór konserwatorski cegły ceramicznej, w wyniku oszczędności użyto malowanej cegły cementowej. W efekcie tego, ściana północna stała się negatywnie odbieranym społecznie fragmentem budowli.

4.2 Współczesne przekształcenia

Na początku XXI wieku napływ środków europejskich zdecydował o możliwości przeprowadzenia w Katedrze prac renowacyjnych i rekonstrukcji. Realizowane prace objęły odczyszczenie wszystkich zabytkowych elewacji katedry oraz masywu wieżowego, a także renowację wnętrza budowli. Do najbardziej widocznych ich efektów należy zaliczyć budowę nowych organów na emporze zachodniej. Najważniejszym jednak przedsięwzięciem była odbudowa hełmu katedralnej wieży. Inwestycja ta była oczekiwana przez szeroką rzeszę szczecinian. Przywrócenie katedrze „iglicy” o wysokości zbliżonej do tej przedwojennej można przyrównać do przywrócenia całej budowli należnej jej godności i rangi w panoramie miasta. Było to ukoronowanie dzieła odbudowy katedry, które stało się koniecznością.

Punktem wyjścia dla zrealizowanej formy hełmu były rysunki opracowane przez Profesora Stanisława Latoura. Na ich podstawie autorską koncepcję przedstawił dr. inż. arch. Maciej Płotkowiak oraz dr. inż. Stefan Nowaczyk, odpowiedzialny za projekt konstrukcyjny. Iglicy nadano kształt nawiązujący do tego, uwiecznionego na średniowiecznych rycinach, wprowadzając jednocześnie elementy zdecydowanie współczesne w formie przeszklonych klinów. Wprowadzenie przeszklenia podyktowane było między innymi względami funkcjonalnymi, ponieważ u jego podstawy zaprojektowano główny taras widokowy. Tym samym zrezygnowano z ścisłego odtworzenia przedwojennej formy hełmu, nie odpowiadającego współczesnym wymaganiom użytkowym oraz bezpieczeństwu konstrukcji wieży. Zrealizowany hełm, nawiązując do gabarytów iglicy zniszczonej w trakcie wojny stał się nową wartością w obrębie zabytkowej budowli.

Po przeprowadzeniu kompleksowej renowacji, odtworzeniu hełmu, a także barokowej sygnaturki pomiędzy korpusem i prezbiterium, jedynym elementem opierającym się współczesnej interwencji stała się ściana północna korpusu. Wrażenie dysharmonii pomiędzy odnowionymi fragmentami budowli a przedmiotową elewacją, której kondycja techniczna i estetyczna ulegała ciąglemu pogorszeniu, stawało się coraz bardziej wyraźne. Po przyznaniu dofinansowania z Regionalnego Programu Operacyjnego prace przy przebudowie ściany północnej ruszyły wiosną 2018 r. Projekt wykonał arch. Sławomir Kiersnowski, nawiązując w nim do przedwojennej, neogotyckiej formy ściany, zaprojektowanej przez Oskara Hossfelda w 1894 r. Według architekta przebudowy, stanowi ona powrót do najatrakcyjniejszej, znanej z przekazów formy tej części budowli.

Również w tym przypadku możemy mówić o zanegowaniu rozwiązań wprowadzonych w okresie powojennym na rzecz przywrócenia stanu obiektu sprzed momentu jego zniszczenia. W katedrze podobnie jak w zamku uznano, że przywrócenie jedności stylowej budowli stanowi wartość nadrzędną względem odróżnienia elementów autentycznych od elementów wtórnych. Tym samym podważone zostały poglądy, formułowane przez środowisko konserwatorskie w latach powojennej odbudowy, co do konieczności wprowadzenia współczesnego charakteru tej części budowli.

5. WNIOSKI

Przedstawione powyżej dwa przykłady powojennej odbudowy oraz współczesnej przebudowy zabytków obrazują skomplikowane losy dziedzictwa kulturowego ziem zachodnich. Analizując okres powojennej odbudowy nie trudno zauważyć tendencję do negowania pruskich i niemieckich cech architektury zrujnowanych zabytków. W tym czasie dominują poszukiwania form o polskim rodowodzie i próby wpisania ich w krajobraz „obcego” miasta. Wraz z umocnieniem polskiej państwowości na ziemiach zachodnich ten czynnik ideologiczny wydaje się słabnąć. W trakcie budowy łącznika Opery na Zamku Książąt Pomorskich oraz odbudowy północnej ściany korpusu nawowego katedry, zgodnie z obowiązującą doktryną konserwatorską wprowadzono formy współczesne, nie naśladowujące historii.

Kolejną zasadniczą przemianę przynosi okres III RP, kiedy zmianie ulega stosunek względem niemieckiego dziedzictwa tego obszaru. Zjawisko to należy rozpatrywać w możliwie szerokim kontekście, obejmującym proces polsko-niemieckiego pojednania oraz procesy integracji europejskiej. W efekcie tych zmian obce niegdyś dziedzictwo niemieckie stało się wspólnym dziedzictwem wielokulturowego i wielonarodowego obszaru tej części Pomorza. Nie dziwi w tym kontekście powrót do przedwojennej formy wystroju kaplicy zamkowej czy też neogotyckiej formy ściany północnej

katedry Św. Jakuba. Proces ten jest również widoczny w trakcie renowacji wielu innych szczecińskich zabytków. Odkryte niemieckie polichromie oraz napisy są utrwalane, stając się niemyym świadkiem historii tego obszaru¹⁰. Względy artystyczne i estetyczne odgrywają w tym przypadku nadrzędną rolę.

Większy stopień komplikacji następuje jednak przy ingerencji w formę zabytku. Pojawia się konieczność wartościowania dorobku pokoleń przedwojennych mieszkańców miasta, a także dorobku powojennej odbudowy. Czynniki narodowościowy również w tym kontekście zdaje się słabnąć. Jednoznacznej odpowiedzi co do dziedzictwa powojennej odbudowy nie dają dokumenty doktrynalne, których zapisy interpretowane są w zależności od indywidualnych poglądów decydentów. Nadrzędnym celem wydaje się tutaj być chęć kreacji możliwie atrakcyjnego wizerunku zabytku w świadomości społecznej, a także konieczność dostosowania zabytków do zmieniających się wymagań użytkowników i nowoczesnych standardów funkcjonalnych. Odtwarzanie fragmentów przedwojennych idzie tutaj w parze z dodawaniem fragmentów współczesnych, imitujących formy historyczne, tworząc coraz bardziej skomplikowany obraz dla odbiorcy.

BIBLIOGRAPHY

- Dziurla H., *Konserwatorskie refleksje*, [w:] E. Kulesza-Szerniewicz, B. Makowska (Red.): *Kreską i sercem*, Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Szczecin 2008, 73-76.
- Gwiazdowska M., *Ochrona i konserwacja zabytków Szczecina po 1945 roku*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2016.
- Latour S., *Zamek Książąt Pomorskich w Szczecinie. Dzieje odbudowy po II wojnie światowej*, [w:] E. Kulesza-Szerniewicz, B. Makowska (Red.): *Kreską...*, 51-72.
- Nekanda_Trepka J., *Dwudziestowieczne przekształcenia skrzydła południowego Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie*, [w:] M. Glińska, R. Makąła (Red.): *Sztuka XX wieku w Szczecinie i na Pomorzu Zachodnim*, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Szczecin 2008, 99-112.
- Płotkowiak M., Nowaczyk S., *Projekt przebudowy zachodniej grupy wieżowej kościoła p.w. św. Jakuba Apostoła w Szczecinie*, [w:] E. Kulesza-Szerniewicz, B. Makowska (Red.): *Kreską...*, 91-112.
- Ochendowska-Grzelak B., *Manuskrypt referatu "Odbudowane – nieodbudowane"*, LXVII Ogólnopolska LXVI Sesja SHS Szczecin - Niepodległość i nowoczesność 22-23.11.2018.
- Rutyna H., *Dzieje Kościoła Św. Jakuba Apostoła w Szczecinie i jego znaczenie w historii miasta*, Wydawnictwo Hogben, Szczecin 2008.
- Walkiewicz R., *Historia Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie*, *Renowacje i Zabytki*, nr 3(59), 2016, 107-125.

AUTHOR'S NOTE

Jakub Ignacy Gołębiowski, Phd Eng. of Architecture, a lecturer at the Department of History and Theory of Architecture. His scientific activities focus on the subject of revitalization, monument conservation and the influence of climate change on city urbanization processes.

O AUTORZE

Jakub Ignacy Gołębiowski, dr inż. arch., adiunkt w Katedrze Historii i Teorii Architektury. W swojej działalności naukowej podejmuje tematykę rewitalizacji, ochrony zabytków oraz wpływu zmian klimatycznych na procesy urbanizacji miast.

Contact | Kontakt: jgolebiowski@zut.edu.pl

¹⁰ Przykładem tego typu działania mogą być prace renowacyjne przeprowadzone w dawnym Gmachu Rejencji Szczecińskiej, gmachu Wojewódzkiej Komendy Policji, czy dawnym Pałacu Ziemstwa.